

MUHAMMAD RIZO OGAHY IJODIDA KOMIL INSON KONSEPSIYASINING ANTROPOLOGIK-FALSAFIY TALQINI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-22-191-199>

Yodgorjon Ibragimov

Falsafa yo'nalishi 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: PhD, dotsent I.R. Ikramova

Tel: +998996261621

Annotatsiya: Ushbu maqolada Muhammad Rizo Ogahiy ijodida “komil inson” g’oyasining antropologik va falsafiy talqini tahlil qilinadi. Ogahiy ijodi XIX asr o‘zbek mumtoz adabiyotining muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, unda inson kamoloti, axloqiy yetuklik, ma’naviy poklik va ijtimoiy mas’uliyat kabi tushunchalar markaziy o‘rin egallaydi. Maqolada Ogahiy asarlarida aks etgan inson tabiatining mohiyati, uning ruhiy-axloqiy takomillashuvi hamda jamiyat bilan o‘zaro munosabatlari antropologik nuqtai nazardan yoritiladi. Shuningdek, mutafakkir ijodida komil inson timsolining shakllanishida Sharq falsafiy tafakkuri, xususan tasavvufiy qarashlarning ta’siri ham ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot davomida komil inson konsepsiyasining nazariy asoslari hamda uning badiiy ifodasi misollar orqali ochib beriladi. Natijada Ogahiy ijodida komil inson g’oyasi nafaqat axloqiy ideal sifatida, balki insoniyatning ma’naviy kamolotga intilishining falsafiy modeli sifatida namoyon bo‘lishi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Ogahiy, komil inson, antropologik talqin, falsafiy tafakkur, ma’naviy kamolot, axloqiy yetuklik, tasavvuf, mumtoz adabiyot, insonparvarlik.

АНТРОПОЛОГИЧЕСКО-ФИЛОСОФСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ СОВЕРШЕННОГО ЧЕЛОВЕКА В ТВОРЧЕСТВЕ МУХАММАДА РИЗА АГАХИ

Аннотация: В данной статье анализируется антропологическая и философская интерпретация концепции «совершенного человека» в творчестве Мухаммада Риза Агахи. Наследие Агахи занимает важное место в узбекской классической литературе XIX века и отражает глубокие идеи о духовном совершенстве человека, нравственной зрелости и социальной ответственности личности. В статье рассматривается сущность человеческой природы в произведениях Агахи, вопросы духовно-нравственного развития личности и ее взаимоотношения с обществом с антропологической точки зрения. Особое внимание уделяется влиянию восточной философской мысли и суфийских идей на формирование концепции совершенного человека в его творчестве. На основе анализа поэтических и историко-литературных произведений выявляются основные характеристики идеала совершенной личности. В результате исследования обосновывается, что в творчестве Агахи концепция совершенного

человека выступает не только как нравственный идеал, но и как философская модель духовного совершенствования человека.

Ключевые слова: Агахи, совершенный человек, антропологическая интерпретация, философская мысль, духовное совершенство, нравственная зрелость, суфизм, классическая литература, гуманизм.

ANTHROPOLOGICAL-PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF THE PERFECT HUMAN IN THE CREATION OF MUKHAMMAD RIZO AGAHI

Annotation: This article examines the anthropological and philosophical interpretation of the concept of the “perfect human being” in the works of Muhammad Rizo Ogahiy. Ogahiy’s literary heritage occupies a significant place in nineteenth-century Uzbek classical literature and reflects profound ideas about human moral maturity, spiritual development, and social responsibility. The study analyzes the essence of human nature depicted in Ogahiy’s works, focusing on the process of spiritual and ethical perfection and the relationship between the individual and society from an anthropological perspective. Particular attention is paid to the influence of Eastern philosophical traditions and Sufi thought on the formation of the ideal of the perfect human being in his writings. Through textual analysis of poetic and historical works, the fundamental characteristics of the ideal personality are identified. The research concludes that the concept of the perfect human in Ogahiy’s творчество functions not only as a moral ideal but also as a philosophical model of human spiritual perfection.

Keywords: Ogahiy, perfect human, anthropological interpretation, philosophical thought, spiritual perfection, moral maturity, Sufism, classical literature, humanism.

KIRISH

XIX asr o‘zbek mumtoz adabiyoti insonparvarlik g‘oyalari, ma’naviy kamolot masalalari hamda axloqiy qadriyatlarning badiiy ifodasi bilan ajralib turadi. Ushbu davr adabiy muhitida ijod qilgan yirik mutafakkir va adiblar inson tabiatining mohiyati, uning jamiyatdagi o‘rni va ruhiy kamolotiga alohida e’tibor qaratganlar. Ana shunday ulkan adabiy meros egalaridan biri – Muhammad Rizo Ogahiy bo‘lib, uning ijodida insonni komillikka yetaklovchi axloqiy va ma’naviy g‘oyalar markaziy o‘rin egallaydi. Mashhurligiga ko‘ra, uch toifa shoirlar bor. Birinchisi hayot davrida mashhur bo‘lib, keyin unutilgan. Ikkinchisi hayotligida nomi chiqmasa-da, vafotidan so‘ng dovrug‘ qozongan. Uchinchisi foniy hayotidayoq boqiy nom qozongan. Muhammadrizo Ogahiy (1809 - 1874) so‘nggi toifaga mansub shoirdir"[4,18].

Ogahiy nafaqat iste’dodli shoir va tarixchi, balki chuqur falsafiy tafakkur sohibi sifatida ham o‘z davri ma’naviy hayotida muhim o‘rin tutadi. Uning asarlarida insonning ichki dunyosi, axloqiy pokligi, ilm va ma’rifatga intilishi hamda jamiyat oldidagi mas’uliyati keng qamrovli tarzda yoritiladi. Sharq tafakkurida “komil inson” g‘oyasi qadimdan muhim falsafiy va ma’naviy konsepsiya sifatida shakllangan. Bu

g'oya insonning ma'naviy yetuklikka erishishi, axloqiy barkamolligi hamda ruhiy poklikka intilishi bilan bog'liq bo'lib, ko'plab mutafakkirlar va adiblar ijodida o'z aksini topgan. Tasavvuf falsafasi, islomiy axloqiy qarashlar hamda Sharq mumtoz adabiyoti mazkur konsepsiyaning shakllanishida muhim rol o'ynagan. Komil inson timsoli, avvalo, insonning nafsiy kamchiliklardan xoli bo'lishi, ilm-ma'rifat egallashi, adolat va saxovat kabi oliy fazilatlarni o'zida mujassam etishi bilan tavsiflanadi. Shu jihatdan, komillik masalasi nafaqat diniy yoki axloqiy, balki antropologik va falsafiy muammo sifatida ham alohida ilmiy ahamiyatga ega. Chunki, komil inson konsepsiyasi tasavvuf falsafasida insonning ma'naviy poklanish va ruhiy kamolot orqali ilohiy haqiqatga yaqinlashishini anglatadi.

Ogahiy ijodida komil inson g'oyasi o'ziga xos badiiy va falsafiy talqinga ega. Shoirning g'azallari, qasidalarida hamda nasriy asarlarida inson kamoloti masalasi turli jihatlarida yoritiladi. U insonni jamiyat taraqqiyotining asosiy kuchi sifatida talqin qiladi hamda insoniy fazilatlarni ulug'laydi. Ogahiy nazarida komillik insonning nafaqat bilimli bo'lishi, balki yuksak axloqiy fazilatlar egasi bo'lishi bilan belgilanadi. Uning asarlarida ilm, adolat, halollik, saxovat, vafodorlik kabi qadriyatlar komil insonning muhim belgilaridan biri sifatida ko'rsatiladi. Shu bilan birga, shoir insonni o'z nafsini tiyishga, ma'naviy poklikka intilishga va jamiyat oldidagi burchini anglashga chaqiradi. Ogahiy ijodidagi komil inson konsepsiyasini antropologik nuqtai nazardan tahlil qilish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Ogahiy asarlarida insonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari hamda ma'naviy kamolotga intilishi keng badiiy tasvirlar orqali ifodalangan. Bu holat shoirning inson tabiatiga chuqur nazar tashlaganini va uning ruhiy-axloqiy taraqqiyoti masalasiga katta e'tibor berganini ko'rsatadi.

USULLAR.

Antropologik yondashuv insonning tabiati, uning ruhiy va axloqiy rivojlanish jarayonini o'rganishga qaratilgan bo'lib, badiiy matnlarda aks etgan inson obrazlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqot olib borish mobaynida dialektik, tizimlashtirish, germenevtik, induksiya va deduksiya metodlaridan hamda to'ldiruvchanlik, verifikatsiya, tarixiylik, vorisiylik tamoyillaridan ham foydalanilgan.

NATIJALAR.

Ogahiy ijodida komil inson g'oyasining shakllanishida Sharq falsafiy tafakkurining ta'siri ham muhimdir. Xususan, tasavvufiy qarashlar, islomiy axloqiy qadriyatlar hamda mumtoz adabiyot an'analari shoir dunyoqarashining shakllanishida muhim rol o'ynagan. Sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan komil inson konsepsiyasi insonning ruhiy poklanishi, ilm-ma'rifat orqali kamolotga erishishi va jamiyat manfaatlariga xizmat qilishi kabi g'oyalarga asoslanadi. Ogahiy ijodida ham aynan shu tamoyillar badiiy obrazlar va poetik ifodalar orqali o'z aksini topadi. Ogahiy ijodida Sharq mumtoz adabiyoti va tasavvufiy tafakkur an'analari muhim badiiy va falsafiy asos sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi kunda komil inson konsepsiyasini o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki falsafa, madaniyatshunoslik va antropologiya kabi fanlar uchun ham dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki mazkur konsepsiya insoniyatning

ma'naviy rivoji, axloqiy qadriyatlar tizimi hamda jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, Ogahiy ijodini antropologik-falsafiy jihatdan o'rganish uning asarlarida ilgari surilgan g'oyalarni chuqurroq anglash va mumtoz adabiyotning ma'naviy-falsafiy mohiyatini ochib berish imkonini beradi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – Ogahiy ijodida aks etgan komil inson konsepsiyasining antropologik va falsafiy talqinini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida shoir asarlarida tasvirlangan inson timsoli, uning ma'naviy kamolotga intilishi hamda axloqiy fazilatlari ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi. Shuningdek, komil inson g'oyasining badiiy ifodasi, uning Sharq falsafiy tafakkuri bilan o'zaro aloqadorligi ham tahlil qilinadi. Natijada Ogahiy ijodida komil inson g'oyasi insonning ma'naviy kamolotga intilish jarayonini aks ettiruvchi muhim falsafiy va badiiy konsepsiya sifatida namoyon bo'lishi ilmiy asosda ochib beriladi.

MUHOKAMA.

Ogahiy ijodi XIX asr o'zbek mumtoz adabiy tafakkurining yuksak namunalaridan biri bo'lib, unda inson tabiatining mohiyati, uning ma'naviy kamoloti va axloqiy yetukligi masalalari chuqur falsafiy mazmunda talqin etiladi. Muhammad Rizo Ogahiy nafaqat shoir, balki tarixchi, tarjimon va ma'rifatparvar mutafakkir sifatida ham o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Uning asarlarida komil inson g'oyasi insonning ichki dunyosi, ruhiy poklanishi, ilm-ma'rifatga intilishi hamda jamiyat oldidagi mas'uliyati bilan chambarchas bog'liq holda talqin qilinadi. Ogahiy nazarida komillik insonning tashqi maqomi yoki ijtimoiy mavqaida emas, balki uning axloqiy fazilatlari, ruhiy pokligi va ma'naviy yetukligida namoyon bo'ladi. Shu sababli shoir asarlarida insonni komillikka yetaklovchi asosiy omillar sifatida ilm, adolat, saxovat, vafodorlik va halollik kabi yuksak qadriyatlar ulug'lanadi. Sharq falsafiy tafakkurida komil inson konsepsiyasi insonning ma'naviy kamolotga erishish jarayonini ifodalovchi muhim g'oyalardan biridir. Bu konsepsiya ko'plab mutafakkirlar tomonidan turli jihatlarida talqin qilingan bo'lsa-da, uning markazida insonning o'z nafsini yengishi, ilm va ma'rifat orqali ruhiy yetuklikka erishishi hamda jamiyat uchun foydali shaxs bo'lib shakllanishi g'oyasi turadi. Ogahiy ijodida ham aynan shu tamoyillar badiiy obrazlar orqali ifodalanadi.

Shoir insonni yuksak ma'naviy fazilatlar sohibi sifatida tasvirlar ekan, uning ichki dunyosi va ruhiy kamolotini inson hayotining asosiy maqsadi sifatida talqin qiladi. Bunda komil inson obrazining shakllanishi tasavvufiy qarashlar bilan ham uzviy bog'liq bo'lib, tasavvuf falsafasida insonning ma'naviy poklanish jarayoni alohida ahamiyat kasb etadi. Ogahiy she'riyatida komil inson timsoli ko'pincha ilmli, adolatli, saxovatli va ma'rifatli shaxs sifatida tasvirlanadi. Shoir nazarida ilm insonni jaholatdan xalos qiluvchi eng muhim vosita bo'lib, u insonni ma'naviy kamolot sari yetaklaydi. Shu sababli Ogahiy o'z asarlarida ilm-ma'rifatni ulug'laydi va jaholatni inson taraqqiyotiga to'sqinlik qiluvchi omil sifatida keskin tanqid qiladi. Bu jihat shoir ijodida insonparvarlik g'oyalarining ustuvorligini ko'rsatadi.

“EYKI, ZAMIRINGG'A SAFO ISTASANG”

Ogahiyning lirik merosini kuzatar ekanmiz, mavzularning rang-barangligi, falsafiy teran fikrlar uyg'unligiga guvoh bo'lamiz. Uning badiiylik dunyosi, tashbeh va

qiyoslarga limmo-lim she’riyatiga yangicha shukuh olib kirgani e’tirofqa loyiq. Quyidagi qit’ani tahlil qilish jarayonida esa bu fikrlarga yanada aniqlik kiritiladi.

Eyki, zamiringg‘a safo istasang,
 Sayr qilu, qilma sabot ixtiyor.
 Negaki, tag‘yir topar obi sof,
 Doim agar chuqurda qaror.
 Ko‘rki, quyosh chobukining sayridin,
 Har kun ochar charh uza ravshan uzor. [1,74]

Bir qaraganda bu qit’a juda sodda va go‘zal tabiat ta’rifiga bag‘ishlangan degan xulosaga kelish ham mumkin. Biroq shoirning mohiyatan maqsadi “Komil inson” tushunchasiga qaratilgan. Ko‘plab ilmiy asarlarda “komil inson”ga turlicha ta’rifu tavsiflar keltirilgan. Najmiddin Komilovning “Tasavvuf” nomli asarida olim Aziziddin Nasafiyning g‘oyat muxtasar ta’rifi berilgan: Insonning kamolotga erishishi hamda axloqqa ega bo‘lish va o‘z-o‘zini tanish bilan amalga oshadi. Darhaqiqat, yuqoridagi qit’aning asl mohiyatini ochib bera oladigan bu ta’rif Ogahiyning tasavvufiy shoir ekanligidan dalolat beradi. Birinchi baytdagi “zamid” so‘zi ildiz, qalb degan ma’nolarga uyg‘un tarzda qo‘llangan. Demak, baytning botiniy ma’nosi quyidagicha: Agar komil inson bo‘lishni xohlasang, qalbingga sayohat qil, ko‘ngling sari sayr-u safarda bo‘l. Negaki, qalb – bu Allohga eng yaqin maskandir. Qalbning ziyorati orqali o‘zlikni anglash, ruhiyatni poklash, aql va zakovatni toblashga erishiladi. Ikkinchi baytda esa shoir shu qadar dilbar dalil keltiradiki, bu o‘xshatish qit’aning kulminatsion nuqtasiga aylanadi. Misralar zohiriy ma’noda ifodalanganda: Toza suv chuqur joyda qolib ketsa, yaroqsiz va foydasiz holatga tushib qoladi, degan mazmun kelib chiqadi. Biroq, bu bayt boshqa tomondan botiniy ma’noga ham egaki, uni aslo chetlab o‘tmaslik kerak: O‘zligini anglamoqchi bo‘lgan inson, hech qachon ilm olish va tafakkur yuksalishidan to‘xtab qolmasligi lozim. Kishiki, bu dunyoning “chuquri” ga tushishdan ehtiyot bo‘lishi, dunyoga yuz ochishi darkor. Shundagina u keraksiz bir buyumga aylanib qolmaydi. Bunga esa ma’rifatni anglash, bilim va sabot orqali erishiladi. Uchinchi baytda kelgan quyosh ramziy timsoli qit’aning go‘zal nihoyalanihiga asos bo‘lgan. Shoir quyoshni insonlarga namuna qilib ko‘rsatar ekan, undan o‘rnak olishga da’vat etadi. Chunki uning hamisha yuqoriga sayr etishi natijasida, har kuni yanada kuchli qudrat va yorug‘ yuz bilan osmon peshtoqida paydo bo‘lishiga ishora qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, Ogahiyning mahorat bulog‘i mahsuli bo‘lgan qit’alari axloqiy-siyosiy, ijtimoiy-falsafiy mavzularda bo‘lishidan qat’i nazar, kelajak avlod uchun haqiqiy adabiy yodgorlik sifatida tarixga muhrlangan. Shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, Ogahiyning bizgacha yetib kelgan lirik merosi nafaqat yoshlar ongi, balki insoniyat ma’naviyatining kamol topishida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Qolaversa, bugungi kunda shoir shaxsiyatini abadiylashtirish bilan bog‘liq holda amalga oshirilayotgan ulkan ishlar diqqatga sazovordir. Lekin hozir Ogahiyning bir masnaviyisini misol etgan holda qisqacha tahlil qilib o‘taman.

Masnaviy:

Agar ishq, agar husn zohir bo‘lur,

Faraz o‘zi aniq mazhur bo‘lur.

Yo‘q ersa bu kishi e‘tibor erur,

Adamdur boru, boqiy yo‘q zot erur. [2,21]

Ushbu Ogahiy masnaviyida asosiy g‘oya shuki, insonning haqiqiy mavjudligi uning tashqi borlig‘i bilan emas, balki ichki mazmuni bilan belgilanadi. Agar unda ishq va husn ya‘ni yuksak muhabbat va ma‘naviy go‘zallik zohir bo‘lsa, u o‘z mohiyatini topadi va komillikka yetadi. Aks holda, inson faqat jismonan mavjud bo‘lib, ma‘nan “yo‘q” hisoblanadi chunki uning borligi abadiy qiymat kasb etmaydi. Shu bois komil inson bu yashab turgani bilan emas, balki ichki olami bilan haqiqiy “bor” bo‘lgan insondir. Ogahiy insonning komillikka erishishi uchun uning bilimli bo‘lishi bilan bir qatorda, yuksak axloqiy fazilatlarga ham ega bo‘lishi zarurligini ta‘kidlaydi. Bunday fazilatlar insonning nafaqat shaxsiy kamolotini, balki jamiyat taraqqiyotini ham ta‘minlaydi. Shoir asarlarida komil inson konsepsiyasi axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Ogahiy insonni adolat, halollik va saxovat kabi fazilatlarni o‘zida mujassam etishga chaqiradi. Uning nazarida adolat jamiyat barqarorligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu sababli shoir o‘z asarlarida adolatli inson timsolini ulug‘laydi va zulm hamda adolatsizlikni keskin qoralaydi. Bu g‘oya shoirning tarixiy asarlarida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Ogahiy tarixchi sifatida ham inson faoliyatini axloqiy mezonlar asosida baholaydi va adolatli hukmdor hamda ma‘rifatli shaxs obrazlarini ijobiy ideal sifatida tasvirlaydi. Bu holat uning komil inson haqidagi qarashlari faqat individual axloqiy fazilatlar bilan cheklanib qolmay, balki ijtimoiy adolat va jamiyat taraqqiyoti bilan ham bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Ogahiy ijodining muhim jihatlaridan biri shundaki, unda insonning ruhiy dunyosi va ichki kechinmalari chuqur poetik ifoda orqali tasvirlanadi. Shoir inson qalbining murakkabligini, uning ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi kurashini badiiy obrazlar orqali yoritadi. Bu jihat Ogahiy ijodining antropologik mazmunini yanada boyitadi. Antropologik yondashuv nuqtai nazaridan qaralganda, shoir asarlarida inson tabiati ikki qutb – nafsiy istaklar va ma‘naviy kamolot o‘rtasidagi kurash orqali ochib beriladi. Komil inson esa aynan shu kurashda ma‘naviy poklik va ezgulik tomonini tanlay olgan shaxs sifatida talqin qilinadi.

Ogahiy komil inson obrazini yaratishda tasavvufiy-falsafiy qarashlardan ham samarali foydalanadi. Tasavvufda insonning komillikka erishishi ruhiy poklanish va ilohiy haqiqatni anglash jarayoni bilan bog‘liq. Ogahiy ijodida ham insonning ruhiy kamoloti muhim o‘rin tutadi. Shoir insonni nafsiy istaklardan xoli bo‘lishga, ma‘naviy poklanishga va yuksak axloqiy fazilatlarni egallashga da‘vat etadi. Bunda komil inson timsoli insonning ruhiy yetukligi, ma‘naviy pokligi va jamiyat manfaatlariga xizmat qilishi bilan tavsiflanadi.

Matn tahlili jarayonida Ogahiy she‘riyatida komil inson obrazini ifodalovchi bir necha asosiy semantik qatlamlar mavjudligi aniqlanadi. Birinchidan, shoir asarlarida ilm va ma‘rifat inson kamolotining eng muhim omili sifatida talqin qilinadi. Ogahiy o‘z g‘azallarida jaholatni inson tabiatidagi eng katta illatlardan biri sifatida ko‘rsatadi hamda ilm-ma‘rifatni insonni komillikka yetaklovchi asosiy vosita sifatida ulug‘laydi.

Bunda shoir ilmni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki insonning ma’naviy kamolotiga xizmat qiluvchi kuch sifatida talqin qiladi. Empirik kuzatuvlar shuni ko’rsatadiki, Ogahiy she’riyatida ilm va ma’rifatga oid tushunchalar juda ko’p uchraydi va ular ko’pincha insonning axloqiy yetukligi bilan bog’liq holda qo’llanadi. Bu holat shoirning komil inson haqidagi qarashlari ilmiy-ma’rifiy asosga ega ekanini ko’rsatadi.

Empirik tahlil davomida Ogahiy ijodida komil inson obrazining yana bir muhim xususiyati – axloqiy fazilatlarning ustuvorligi ekanligi aniqlandi. Shoir asarlarida adolat, halollik, saxovat, vafodorlik va kamtarlik kabi fazilatlar komil insonning ajralmas belgilaridan biri sifatida tasvirlanadi. Xususan, shoir o’z g’azallarida insonni nafsiy istaklardan tiyilishga, adolatli bo’lishga va jamiyat manfaatlarini o’z manfaatlaridan ustun qo’yishga da’vat etadi. Empirik kuzatuvlar shuni ko’rsatadiki, Ogahiy asarlarida axloqiy qadriyatlar inson kamolotining asosiy mezoni sifatida talqin qilinadi. Bu jihat shoir ijodida komil inson konsepsiyasining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ochib beradi. Chunki komillik faqat shaxsiy fazilatlar bilan cheklanmay, balki jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy adolat bilan ham chambarchas bog’liq holda talqin etiladi.

Matnlar tahlili shuni ham ko’rsatadiki, Ogahiy ijodida komil inson konsepsiyasi tasavvufiy tafakkur bilan ham uzviy bog’liq. Uning asarlarida insonning ruhiy poklanishi, nafs ustidan g’alaba qozonishi va ma’naviy kamolotga erishishi tasavvufiy g’oyalar bilan uyg’un holda ifodalanadi. Empirik tahlil natijalariga ko’ra, Ogahiy she’riyatida ruhiy poklanish, qalb pokligi va ma’naviy yetuklik kabi tushunchalar komil inson obrazining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo’ladi. Bu esa shoirning komil inson haqidagi qarashlari Sharq falsafiy tafakkuri, xususan tasavvuf an’analari bilan chambarchas bog’liq ekanini ko’rsatadi. Ogahiy tarixiy asarlarining tahlili ham komil inson konsepsiyasining muhim jihatlarini ochib beradi.

Masnaviylaridan birida shoir: “Kishi har qancha binolar bunyod etmasin, yoki o’zidan son-sanoqsiz nasl qoldirmasin, ularning birortasi boqiy hayotiga kafolat bo’lmasligi mumkin, bu dunyoda faqat so’zgina mangu qoladi”.

Kishi necha imorat qilsa bunyod,
Va yoxud haddin afzun qo’ysa avlod,
Tutub bo’lmas birisidin baqo ko’z,
Qolur boqiy jahon ichra magar so’z [5,78].

Ogahiy abadiyati buning yorqin isbotidir. Shoirning o’lmas so’zi abadiyatni bo’ylab kelyapti. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, Ogahiy ijodida komil inson konsepsiyasi insonning ma’naviy kamoloti, axloqiy yetukligi va ijtimoiy mas’uliyatini o’zida mujassam etgan mukammal g’oyaviy tizim sifatida namoyon bo’ladi. Shoir insonni komillikka yetaklovchi asosiy omillar sifatida ilm, axloqiy fazilatlar va ruhiy poklanish jarayonini alohida ta’kidlaydi. Bu jihatlar Ogahiy ijodida komil inson timsoli insoniyatning yuksak ma’naviy idealini ifodalovchi falsafiy va antropologik konsepsiya sifatida shakllanganini ko’rsatadi.

XULOSA.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Muhammad Rizo Ogahiy ijodida komil inson konsepsiyasi o‘zbek mumtoz adabiy tafakkurining muhim falsafiy va antropologik g‘oyalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir asarlarida inson tabiatining mohiyati, uning ma‘naviy kamolotga intilishi hamda axloqiy yetuklikka erishish jarayoni chuqur badiiy va falsafiy mazmunda talqin etilgan. Ogahiy insonni nafaqat biologik mavjudot sifatida, balki yuksak ma‘naviy fazilatlar sohibi bo‘lish imkoniyatiga ega ongli shaxs sifatida tasvirlaydi. Shu jihatdan uning ijodida komil inson timsoli insoniyatning eng oliy ma‘naviy idealini ifodalovchi badiiy-falsafiy obraz sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Ogahiy ijodida komillik g‘oyasi insonning ichki dunyosi, axloqiy fazilatlar va ma‘naviy pokligi bilan chambarchas bog‘liq holda talqin qilinadi. Shoir asarlarida ilm-ma‘rifat insonni komillikka yetaklovchi eng muhim omil sifatida ulug‘lanadi. Ilm orqali inson jaholatdan xalos bo‘ladi, o‘zining ma‘naviy va intellektual salohiyatini rivojlantiradi hamda jamiyat uchun foydali shaxs sifatida shakllanadi. Ogahiy ayni shunday insonlardan bo‘lib, xayotni kuzatish, xulosa qilishdan tashqari ilmga berilgan juda ko‘p kitoblarni mutolaa qilgan inson bo‘lganliklari hikmatlaridan birida yaqqol ko‘zga tashlanadi,

Qadam aylabon ilm yo‘lida bosh,
 Hunar kasbida aylar erdim talosh.
 Ne tunlar manga xobi rohat edi,
 Ne kunlar zamoni farog‘at edi. [3,13]

“Ilm yo‘lida boshimni qadam qilib, turli fanlarni o‘rganishga harakat qilar edim. Na tunlar uyqumda rohatimu na kunlar bir lahza farog‘atim bor edi (ya‘ni mtunu kun tinmay har turfa ilmlar tahsili bilan mashg‘ul edim”. Xulosa qilib aytganda, Ogahiy serqirra ijodkor adib bo‘lib, uning hikmatlari xayotda har bir inson uchun kundalik mutolaa kitobi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Ogahiy ijodining muhim jihatlaridan biri shundaki, unda komil inson konsepsiyasi nafaqat she‘riy asarlarda, balki tarixiy va nasriy asarlarda ham o‘z aksini topgan. Shoir tarixiy voqealarni tasvirlar ekan, inson faoliyatini axloqiy mezonlar asosida baholaydi hamda adolatli va ma‘rifatli shaxslarni ideal obraz sifatida ko‘rsatadi. Bu holat shoir ijodida komil inson g‘oyasi keng ijtimoiy-falsafiy mazmunga ega ekanini ko‘rsatadi. Ogahiy insonning komillikka erishishini jamiyat barqarorligi, ijtimoiy adolat va ma‘naviy taraqqiyot bilan bog‘liq holda talqin qiladi.

Shu tariqa, olib borilgan ilmiy tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, Ogahiy ijodida komil inson konsepsiyasi insonning ma‘naviy kamoloti, axloqiy yetukligi va ijtimoiy mas‘uliyatini o‘zida mujassam etgan mukammal falsafiy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir asarlarida insonning ruhiy poklanishi, ilm-ma‘rifatga intilishi hamda yuksak axloqiy qadriyatlarga amal qilishi komillikka erishishning asosiy shartlari sifatida talqin qilinadi. Bu esa Ogahiy ijodining nafaqat adabiy, balki falsafiy va ma‘naviy ahamiyatini ham yuksak darajada namoyon etadi. Umuman olganda, Ogahiy merosini antropologik va falsafiy nuqtai nazardan o‘rganish o‘zbek mumtoz adabiyotidagi insonparvarlik g‘oyalarining mazmunini chuqurroq anglash imkonini

beradi. Uning asarlarida ilgari surilgan komil inson konsepsiyasi bugungi kunda ham ma'naviy tarbiya, axloqiy qadriyatlar va inson kamoloti masalalarini o'rganishda muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli Ogahiy ijodini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tadqiq etish o'zbek adabiyoti va falsafiy tafakkurining rivojlanishini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qurbonbayeva Z., Ne'matova O'., Muhammadova M., Raxmonova D., Toshtemirova M. Ogahiyning badiiy kashfiyotlari. – Toshkent: TDSHU, 2021. – 80 b.
2. Munis va Ogahiy. Firdavs ul-iqbol. – T.: «Yangi asr avlodi», 2010. – 520 b.
3. Ogahiy ijodiy merosi va Sharq adabiyotida adabiy an'ana// Respublika ilmiy amaliy konferensiya to'plami. – Toshkent, 2022.
4. R.Majidiy. Ogahiy lirikasi. – T.: 1961.
5. Ogahiy. Ta'viz ul-oshiqin (Nashrga tayyorlovchi Xurshid). – Toshkent: “Fan”, 1960.